

Tadej Smičiklas,

predsednik „Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“ ter „Matice Hrvatske“.

Spisal *Iv. Steklasa.*

Ko je 1. 1878. umrl Matija Mesić, mnogozaslužni prvi profesor hrvaške zgodovine na zagrebškem vseučilišču, je ostala ta stolica dolgo časa prazna, ker mu je bilo težko najti dobrega naslednika. Sam si ni bil mogel odgojiti dobrih zgodovinarjev, ker je predaval na vseučilišču le štiri leta; zato so morali poiskati sposobnega naslednika med tedanjimi gimnazijskimi profesorji. Izbirali so cela štiri leta, a slednjič so se odločili za Tadeja Smičiklasa, ki je dokazal s svojim znamenitim delom „Povjest Hrvatska“, da je gotovo najsposobnejši za to mesto. L. 1882. je zasel na početku drugega polletja stolico pokojnega Mesića ter ostal na tem mestu do danes. Tadej Smičiklas spada brez dvoma med prve hrvaške učenjake, a po svojem domoljubnem mišljenju in odločnem značaju stoji med prvimi boritelji za pravice hrvaškega naroda. Zato je umestno, da opišemo v kratkih potezah njegovo življenje in delovanje.

Tadej Smičiklas se je rodil dné 1. vinotoka 1. 1843. v Raštovem v Žumberku od siromašnih starišev. Početno šolo je dovršil v Sošicah, a potem ga je vzel pokojni škof Jurij Smičiklas iz Križevcev v grško-katoliško semenišče v Zagrebu, kjer je hodil v „Dom in Svet“ 1901, šte. 7.

gimnazijo ter dostal 1. 1862. zrelostno izkušnjo. Potem je služil eno leto kot suplent na gimnaziji v Oseku, a 1. 1864. je dobil kot odličen dijak deželno ustanovo ter odšel na Dunaj, da se pripravi na tamošnjem vseučilišču za profesorja zgodovine in zemljepisja. Na Dunaju je ostal cela štiri leta; prav marljivo se je učil ter naredil izkušnjo iz zgodovine in zemljepisa ter pomožnih zgodovinskih znanosti za srednje šole.

Povrnivši se v domovino je bil Tadej Smičiklas nameščen 1. 1869. za učitelja na reški gimnaziji, kjer je služboval štiri leta. L. 1873. je bil imenovan za profesorja na zagrebški gimnaziji, na kateri je poučeval nekaj čez osem let, dokler ni postal 1. 1882. javni redni profesor za hrvaško zgodovino na vseučilišču v Zagrebu. Na tem mestu slušbuje še dandanes ter predava od takrat tudi pomožne zgodovinske znanosti. Na vseučilišču je bil izvoljen 1. 1886. za dekana modroslovne fakultete, a 1. 1887. za rektorja. Obenem je poverjenik za izkušnje kandidatov srednjih šol.

Na književnem polju se je oglasil Smičiklas šele tedaj, ko je bil popolnoma proučil svojo težko stroko. Temeljito je preiskaval mnogo let hrvaško prošlost in

vestno zbiral historično gradivo. Potem je začel spisavati hrvaško zgodovino. L. 1879. je izdala „Matica Hrvatska“ II. del njegove dolgo in željno pričakovane „Povjesti Hrvatske“, a l. 1882. je izšel I. del.

Hrvatje niso imeli doslej v svojem jeziku obširne, kritično opisane domače zgodovine. Švearovo „Ogledalo Ilirov“ je bilo nekritično in porabno samo deloma za dogodke pri osvobojenju Slavonije izpod turškega jarma; Ljubićevo „Ogledalo književnosti i povjesti jugoslavenske“ je tudi v marsičem zastarelo ter je sploh pisano presuhoparno. Tkalčičeva mala „Hrvaška zgodovina“ je bila namenjena za šolo, večja izdaja pa je ostala nepopolna, a tudi le-ta ni odgovarjala več zahtevam znanstvene kritike. Vse je tedaj željno pričakovalo obširne, dobre hrvaške „Zgodovine“. Seveda je bilo za razširjenje knjige najugodnejše, da jo izdá „Matica Hrvatska“. Z velikimi stroški je „Matica“ zares izvršila domoljubno delo ter poslala v svet v več tisoč izvodih Smičiklasovo delo. Smičiklas pa v tej izdaji ni mogel priobčiti vseh virov, iz katerih je zajemal zgodovinsko gradivo, ker bi bila knjiga preobsežna. To hoče storiti kasneje ob ugodni priliki.

„Povjest Hrvatska“ obstoji iz dveh zvezkov. Prvi zvezek obsega zgodovino do Ferdinanda I. Habsburškega, drugi del pa do l. 1848.¹⁾ V prvem delu je tudi priobčil svoje nastopno predavanje kot vseučilišni profesor: „O razdiobi povjesti hrvatske“, katero je govoril na hrvaškem vseučilišču dné 1. vel. travna l. 1882. Smičiklas je izdal najprej drugi zvezek hrvaške zgodovine. Za ta del so mu bili viri pristopnejši, in velik del zgodovinskega gradiva že zbran; za staro dōbo pa je moral še marsikaj poiskati in zbrati. Mnogo gradiva so do takrat že priobčili Kukuljević, Ljubić, Rački in Tkalčič, in Smičiklas ga je najvestneje uporabil.

¹⁾ Povjest Hrvatska. Po vrelih napisao Tadej Smičiklas. Dio prvi: Od najstarijih vremena do godine 1526. U Zagrebu 1882. Str. I.—XXXII. in 1—724. Dio drugi: U Zagrebu 1879. Str. I.—IV. in 1—496.

Smičiklasova „Zgodovina“ se odlikuje po svoji jasnosti. Mnogo do tega časa nejasnih vprašanj je rešil in jih verjetno razložil. Duh njegove knjige je sploh domoljuben, a pri tem vendar ni v nobenem pogledu prenapet ali sovražen sosedom, dasi ne zatajuje nikjer resnice, tudi kadar ni ugodna Hrvatom. Slog Smičiklasov je prijeten, na nekaterih mestih vzvišen. Več dogodkov je res krasno opisanih. Omenimo le popis prvega kralja Tomislava, izumretje narodne dinastije, vladanje kralja Sigismunda ali pokret na slovanskem jugu, bitko na Mohačkem polju in hrvaške razmere pred to bitko, Ferdinanda I. Habsburškega, Leopolda I. in njegov dvor ter zaroto Zrinjsko-Frankopansko. Zraven politične zgodovine obdeluje velik del knjige kulturno zgodovino. Tako obširno ni doslej opisal Hrvaške v kulturnem oziru še noben zgodovinar. Vsakemu večjemu odseku politične zgodovine je dodan kulturni opis hrvaškega naroda v duševnem in gmotnem oziru. Preobširno bi bilo posebej navajati vse oddelke, v katerih se razpravlja o kulturnem stanju Hrvaške; omenjam le sledeče, ki so brez dvoma najbolj zanimivi: Vera in stara kultura Hrvatov, Ciril in Metodij in slovenski jezik v cerkvi, Hrvaška pod kralji svoje krvi, Hrvaška pred turškimi navali, Hrvaška v XVI., XVII., XVIII. veku.

Smičiklasova „Zgodovina“ hrvaškega naroda je postala v kratkem času najbolj popularna knjiga. Dasi je bila izdana v več tisoč izvodih, je vendar zdaj ne moreš več dobiti v nobeni knjigarni, ker je že zdavnaj vsa razprodana. Le nekaj manjka tej krasni knjigi: Končuje se že z letom 1848., torej ne popisuje za sedanji narod najvažnejših dogodkov. Če bode Smičiklas izdal to delo vdrugeč, naj ne izpusti najnovejše zgodovine hrvaškega naroda!

Na temelju tega znamenitega dela si je pridobil profesor Smičiklas v znanstvenem svetu velik ugled ter je bil izvoljen 23. listopada l. 1883. za pravega člana „Jugoslavenske akademije“ v Zagrebu ter za častnega meščana mest Zagreba, Varaždina in Karlovca. To je gotovo najlepše odlikovanje, ki ga je

dobil vrli pisatelj od svojega naroda. Vidi se, da so Hrvatje razumeli svojega zgodovinarja, ki jim je odkril njihovo slavno prošlost ter pobil vse krive nazore protivnikov hrvaškega naroda.

Druga znamenita zgodovinska knjiga Smičiklasova je: „Dvestoletnica osvobojenja Slavonije“¹⁾. L. 1691. so bili Turki pregnani iz Slavonije, kjer so gospodovali od l. 1541. „Jugoslavenska akademija“ je hotela proslaviti dvestoletnico tega dogodka z obsežnim zgodovinskim spisom ter je to težavno nalogo poverila svojemu članu, zgodovinarju Smičiklasu.

Smičiklas je razdelil svojo razpravo na dva dela. Najprej je opisal kulturno stanje Slavonije pod turško vlado od l. — 103. strani; v drugem delu od 103. do 173. strani pa je obdelal pravi boj za osvoboditev do karlovskega miru l. 1699. Za prvi del spisa so mu služila razna poročila poslancev tujih držav, posebno pa narodne pesmi, iz katerih je nabral mnogo gradiva za svoje trditve. Za drugi del je našel pisatelj že precej zbrana gradiva v raznih delih, tudi v hrvaškem jeziku; posebno sta za to važna oba spisa

¹⁾ Dvijestogodišnjica oslobodjenja Slavonije. Prvi dio: Slavonija i druge hrvatske zemlje pod Turskom i rat oslobodjenja. Napisao Tade Smičiklas, pravi član jugoslavenske akademije. Izdala na svjet jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1891. Str. 173. Drugi dio: Spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku (1640—1702). Skupio Tade Smičiklas, pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U prilogu karta Slavonije u vrijeme požarevačkoga mira (1718). U Zagrebu 1891. Str. VII. in 362.

Radoslava Lopašića o Luku Imbrišinoviću in Marku Mesiću. Vendar pa je bilo treba še preiskati arhive, posebej še vojaški arhiv na Dunaju, kamor so prenesli vse spise iz zagrebškega vojaškega arhiva. Le na ta način je bilo mogoče podati jasno sliko o Slavoniji v tem času in o bojih proti Turkom.

V prvem delu spoznava čitatelj, v kako žalostnem stanju je bila Slavonija pod turško vlado; bila je pravi turški pašaluk, s popolno turško vojaško upravo, kakršne na

Ogrskem ni bilo, ker tukaj se je poleg turške vzdržala tudi še domača županijska uprava. Zato Ogrska ni sprejela v sebe nikdar toliko turškega življa, kakor Slavonija, in to se pozna še dandanes.

V drugem poglavju opisuje, v kakem razmerju so bili podložniki in koliko je narod trpel pri pobiranju davka; le po mestih je bilo malo bolje. Turki so osnovali tudi svojo krajino, kamor so postavljali Vlahe za čuvaje; toda ti čuvaji so narod tako tlačili, da je kar bežal iz dežele. V tej krajini so Turki gospodarili nemilosrčno ter ubijali narod

gmotno in moralno. O tem pripoveduje Smičiklas v tretjem poglavju grozne stvari. Ker so bili ti Turki, ki so gospodarili po Slavoniji, večinoma iz Bosne, torej rojeni Hrvatje, se niso razlikovali od svojih podložnikov niti v jeziku niti v navadah. Zato se je pa pomohamedanilo toliko Hrvatov, da imamo malokje toliko poturic kakor med Hrvati; zato se pa hrvaško govori celo na sultanovem dvoru. Slavonski Turki so silili sploh vse kristjane, da se poturčijo. Ker so se pa vendar branili, so jih Turki strašno tlačili.

Tadej Smičiklas.

Kristjan je mogel biti le raja; cerkvá sploh niso smeli popravljati, a kar je bilo lepših, so jih Turki izpremenili v mošeje. Celih 150 let se niso krščanske cerkve niti zidale niti popravljale, a sveto Rešnje Telo se ni moglo nikjer hraniti v cerkvi zaradi Turkov. Da pridobé Turki ljudstvo za novo vero, so lovili med svoje sužnje otroke in ženske. To je bil najstrašnejši davek za nesrečni narod. Kdor prebere IV. in V. poglavje te knjige, dobi šele pravi pojem o grozodejstvih, ki so jih uganjali Turki po krščanskih deželah; a še huje je, kar se pripoveduje v VI. poglavju o mukah, ki so jih morali pretrpeti kristjani, če se niso hoteli pomohamedaniti. Da ni bilo v teh groznih časih frančiškanov, ki so tolažili in branili siromašni narod, bi bilo izginilo krščanstvo iz teh krajev.

V drugem delu so opisani boji proti Turkom v desetero poglavjih. Boj za osvoboditev se začne s porazom Turkov pri Dunaju l. 1683. ter traja do karlovškega miru l. 1699. V tej vojski se je bojevala cesarska armada, a izdatno so ji pomagali tudi Hrvatje v manjših četah pod svojim banom in pod drugimi narodnimi zapovedniki. Bana je skušal cesarski vojni svet podvreči glavnemu zapovedniku cesarske vojske, toda tej zahtevi so se uprli Hrvatje najodločneje. Ban je ostal vedno neodvisen zapovednik svoje vojske na Hrvaškem. Dalmacijo, Liko in velik del ostale Hrvaške so osvobodili Turkov večinoma Hrvatje sami, le Slavonijo so pomagale oteti Turkom tudi cesarske vojske; a tukaj so bile tudi najhujše borbe, ker so Turki le semkaj udarjali z velikimi silami. Slavonija je sicer trpela tudi od cesarske soldateske, ki si je prisvajala vsa prava v teh krajih; nastale so tako hude stiske, da se je narod selil nazaj pod turško oblast. Šele vsled karlovškega miru se je začelo skrbeti za red tudi v teh krajih. Hrvaški stanovi pa so imeli vrhu borbe proti Turkom precej za tem drugo hudo borbo s cesarsko oblastjo, ki je hotela osvobodjene zemlje spraviti pod vojni svet ali pa pod graško komoro. In dasi so hrvaški stanovi neprenehoma zahtevali, da se slavonski kraji zedinijo z materino

deželo, je vendarle cesarska uprava velik del Slavonije in Hrvaške spravila pod svojo oblast pod imenom Vojaške krajine. To je bila slaba nagrada za prelito kri, ki jo je žrtvoval hrvaški narod, da obrani sebe pa tudi državo!

Drugi del omenjenega dela obsega zgodovinske spomenike za to dōbo. Te spomenike je zbral Smičiklas z velikim trudom večinoma na Dunaju; v sami Slavoniji ni mogel najti za XVII. vek niti enega lističa, dasi je prehodil skoraj vso deželo od Iloka do Požege. Šele za XVIII. vek se nahajajo po samostanih kratki zapiski o najvažnejših dogodkih. Največ gradiva je našel Smičiklas v c. kr. komornem arhivu na Dunaju. Posebno so znameniti popisi skoraj cele komorne Slavonije za l. 1697 – 1702., in sicer vsi v izvorniku. Cesarska komora je dala namreč popisati zaradi davka vso Slavonijo. Seveda se je pri tem trudila, da dobi deželo pod svojo oblast. Iz tega popisa je pisatelj izčrpal pregledne podatke, ker ni mogel tukaj izdati vsega poročila zaradi obsežnosti. Vendar pa opozarja filologe in etnologue na krstna in rodbinska imena, v katerih se nahaja prekrasno gradivo za raziskavanje. Zanimivo je, da so živeli v slavonski Valpovščini v turški dōbi kajkavci. V poročilih se govori, da so bili prvotni gospodarji v teh krajih Hungari; a to se ima tolmačiti tako, da so Turki zvali katoličane v Slavoniji Mažare; tedaj je to ime tukaj versko, a ne narodno, kakor bi kdo lahko mislil. Temu delu je dodan tudi starinski zemljevid iz l. 1720, tiskan l. 1745.; a ker ni točen, zato je pisatelj v kazalu (str. 337—362) popravil vsa imena, katera so na zemljevidu krivo napisana. Za kulturno zgodovino in historično geografijo so ti opisi zares velike važnosti; zato jih je priredil Smičiklas s toliko točnostjo in natančnostjo ter v indeksu označil z današnjimi imeni.

Poleg teh velikih zgodovinskih del je objavil Smičiklas nekoliko manjših zgodovinskih razprav. Najznamenitejša je „Hrvatska zastava“ v „Viencu“ l. 1895. (str. 203—206). V tej razpravi je Smičiklas temeljito ovrgel

oponašanja protivnikov hrvaških, češ da so si hrvaško zastavo izmislili Jugoslovani l. 1860., a grbove Dalmacije, Hrvaške in Slavonije Mavro Orbini šele l. 1601., odnosno šele l. 1701. Smičiklas je dokazal po starih spisih, da so rabili Hrvatje mnogo prej, nego je živel Orbini, svoj grb in da so imeli modro-belo-rdečo zastavo za državno zastavo že od XVI. veka dalje do danes, in da je tudi še zdaj edino veljavna za vso Hrvaško.

V članku: „Kačić prema historiji“ („Vienac“ 1890. Str. 532—535.) je Smičiklas ocenil tega znamenitega pesnika delo „Ugodni razgovor naroda slovinskoga“, katero je po njegovi trditvi brez vsake zgodovinske vrednosti, razen zadnjega dela, kjer poje o junaških bojih v Bosni. Kačić je pisal in pel le zato, da podá hrvaškemu narodu tiskano knjigo, iz katere bo mogel brati o junaških delih svojih dedov. To mu je vsa zasluga in slava, zgodovinar pa ni bil in se tudi sam ni imel za takega.

Smičiklas je pa tudi umen literarni historik. Že prva njegova razprava in sploh prvo njegovo književno delo v programu reške gimnazije l. 1871. z naslovom: „Prve dve dobe književnosti hrvatske (nekoje historijsko-genetiške misli)“ kaže, s koliko ljubeznijo je proučaval hrvaško književnost. V tej razpravi je načrtal Smičiklas prvi med hrvaškimi literarnimi historiki vzroke začetka in propadanja hrvaške književnosti v raznih dobah; dokazal je zvezo, v kateri je razvitek književnosti s celim narodnim življenjem, ter navel na temelju hrvaške zgodovine razloge, zakaj ni mogla hrvaška književnost nikdar doseči edinstvene moči, ki bi bila dostojna šestmilijonskega naroda slovanskega. Umno je razjasnil, kako so vplivale na književnost vera, razkosanost naroda in razlika narečij, jezik sam, narodna pesem, humanizem in slovanska misel. Iz tega spisa se more sklepati, da je Smičiklas že do takrat temeljito proučil hrvaško književnost.

Kot dobremu poznavavcu hrvaške književnosti mu je izročila hrvaška vlada težavno delo, da sestavi hrvaška berila za

nižje razrede srednjih šol. Tako sta izšli dve njegovi berili l. 1875. z naslovom: „Čitanka za 1. i 2. razred gimnazije“, kateri sta doživeli l. 1880. drugo izdanje. Istega leta je izdal tudi „Čitanko za 3. gimnazijski razred“ ter predelal in izdal še Markovićevo „Čitanko za 4. gimnazijski razred“. Poleg tega šolskega dela je napisal Smičiklas v programu zagrebške gimnazije l. 1876.: „Život i djela Vjekoslava Babukića.“ Ta razprava je izšla tudi kot posebno delce.¹⁾ V njej se je ozrl Smičiklas prvokrat na hrvaški kulturni pokret v prošlem veku ter zahvalno določil mesto, katero v tem pokretu zavzema Babukić. Profesor Smičiklas je bil učenec Babukićev, ko je pohajal zagrebško gimnazijo. Takrat se je uvajala nemščina v vse hrvaške šole. Hrvaški domoljubi so morali biti oprezni, da jih ni popolnoma zatrl tedanji absolutizem. Babukić je bil moral zameniti profesorsko stolico na akademiji z gimnazijsko profesuro, kar ga je silno peklo, vendar pa je ostal zvest Ilir, in tedanji dijaki so slišali marsikaj koristnega iz ust tega znamenitega boritelja za ilirstvo. Seme, ki ga je sejal Babukić v mlada srca, je kmalu krasno vzknilo, ko so dobili Hrvatje zopet ustavo. V prilogi sta zanimiva dva lista bogoslovca Jakoba Krašne iz l. 1841. Krašna je bil takrat v 4. letu bogoslovja v ljubljanskem semenišču in knjižničar slovensko-ilirskega društva. V omenjenih listih poroča Babukiću o stanju ilirstva na Kranjskem ter o nakupovanju slovanskih knjig. Znano je, da je bil Babukić v ilirski dobi prvi in edini knjižar in razširjatelj ilirskih knjig po slovanskem svetu.

L. 1892. je opisal Smičiklas v „Spomenknjigi Matice Hrvatske“ na str. 245—254. Vjekoslava Babukića kot prvega tajnika „Matice Ilirske“ od l. 1842—1846. Babukić je po Smičiklasu najzaslužnejši Ilir, ker je učil s svojo slovnico prvi pravilno pisati

¹⁾ Život i djela Vjekoslava Babukića. Napisao Tade Smičiklas. Sa slikom. U Zagrebu. Tisak „Narodnih Novina“ 1876. Str. 1—89. Prilozi, kojimi se razsvjetljuje život i djelovanje Babukićevo u ilirskoj dobi od str. 56—89.

hrvaški jezik. On je bil duša „Matice Ilirske“; on je delal vse in za vse. Kasneje je v marsičem zaostal in kritika ga je zavrgla, kar je rahločutnega moža silno bolelo. Zasluge njegove za hrvaštvo pa so vendar trajne, a da bode spomin o tem domoljubu ostal hrvaškemu narodu, zato je poskrbel Smičiklas, ki je tako krasno opisal njegovo življenje in delovanje.

Smičiklas je bil kot znan književnik precej od preporoda „Matice Hrvatske“ (l. 1874.) njen odbornik, a ko je umrl njen predsednik Ivan Kukuljević Sakcinski, je bil izvoljen za predsednika dné 15. grudna l. 1889., kar je tudi še dandanes. Kot predsednik se je potrudil, da se dostojno proslavi petdesetletnica tega znamenitega društva. V ta namen je izdal odbor znamenito knjigo „Matica Hrvatska od l. 1842—1892.“¹⁾ Smičiklasovi spisi v tej knjigi so pač najznamenitejši doneski k zgodovini preporoda hrvaške književnosti in omike. Prvi spis v tej knjigi, „Povjest ‚Matice Hrvatske‘“ obsega 77 strani ter razpravlja najprej o pripravah za osnove „Matice Ilirske“ od l. 1836—1842.; potem o „Matici Ilirski“ pod streho „Čitaonice“ od l. 1842—1850.; v tretjem oddelku se opisuje „Matica Ilirska“ v dōbi absolutizma od l. 1850—1858. L. 1850. postane s prestankom „Čitaonice“ „Matica“ samostalna ter začne izdajati hrvaški zabavni in poučni list „Neven“. „Matica“ je bila predložila, da bi se izdajal časopis, ki bi delal za književno sloglo in edinstvo vseh Slovanov. Zanimivo je, da se je bil za to osnovo oglasil tudi dr. Janez Bleiweis l. 1851. Toda kmalu je vmes posegel minister Bach — in vsa osnova je bila v kratkem razbita. V četrtem oddelku omenja pisatelj, kako se je „Matica Ilirska“ zedinila z akademijo ter izdajala časopisa „Književnik“ in „Vienac“, dokler se l. 1873. zopet ne odloči ter postane samostalna kot „Matica Hrvatska“. Ta razprava

¹⁾ „Matica Hrvatska“ od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga. Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković. Sa dvanaest slika i jednim snimkom rukopisa. U Zagrebu 1892. Izdanje „Matice Hrvatske.“ Str. VIII. in 338.

je tako natančna in obsežna, da jo mora rabiti vsak literarni historik, ki hoče kaj pisati o tej dobi ilirskega preporoda. Smičiklas pa je izpopolnil to svojo razpravo še z življenjepisi najzaslužnejših in najdelavnejših mož tedanje dōbe. Razen Vjekoslava Babukića, katerega smo že omenili, je opisal Smičiklas obširno tudi Janka grofa Draškovića kot osnovelega in prvega predsednika „Matice Ilirske“ od l. 1840—1850. Posebno naglašja njegove zasluge za narodni jezik in za samostalno hrvaško vladu ter govori o važnosti njegovih političnih brošur, s katerimi je probudil Hrvate, da so se začeli zanimati za svojo usodo.

Radi svojega književnega delovanja je vsekako mnogo znamenitejši drugi predsednik „Matice Ilirske“, Ivan Mažuranić, ki je vodil to društvo od l. 1858—1872. Iz Smičiklasovega spisa vidimo, kako velik pesnik je bil Mažuranić in kako neprecenljive so njegove zasluge že zaradi tega, ker je izpopolnil Gundulićevega „Osmana“, kateremu je zložil izgubljeni 14. in 15. spev; a s svojim eposom „Čengić-ago“ je nadkrilil vse ostale hrvaške pesnike. Da je kasneje tako malo peval, so zakrivile politične borbe, v katerih je sodeloval Mažuranić; a da je bil pošten Hrvat v vsem svojem delovanju, tudi kot ban, kažejo njegove zadnje besede, ki jih je izpregovoril v hrvaškem zboru: „Verujem v prošlost, sedanost in bodočnost Hrvaške.“

S posebno ljubeznijo je popisal Smičiklas tudi življenje in delovanje Matija Mesića, podpredsednika „Matice Ilirske“ od l. 1858. do 1872. in predsednika od l. 1872—1874. Mesić je bil duhovnik in profesor na zagrebški gimnaziji. Tukaj je bil učitelj Smičiklasov v zemljepisu in zgodovini. Smičiklas je visoko cenil svojega učitelja ter si ga postavil za vzor v marljivosti in vestnosti pri raziskavanju hrvaške zgodovine. Mesić se je posebno izkazal s svojim delom: „Život Nikole Zrinjskoga“, ki ga je napisal l. 1866. v spomin tristoletnice njegove junaške smrti v Sigetu. Z mnogimi drugimi svojimi razpravami v „Književniku“ in v „Radu“ jugoslovenske akademije si je pridobil ime iz-

vrstnega zgodovinarja. In ko se je odprlo l. 1874. vseučilišče v Zagrebu, je bil on imenovan za profesorja hrvaške zgodovine in za prvega rektorja. Škoda, da je sedel na profesorski stolici le štiri leta. Huda bolezen mu je mnogo prezgodaj prerezala nit življenja. Smičiklas je postal njegov naslednik.

Ravno tako odličen mož je bil Ivan Kukuljević Sakcinski po svojih zgodovinskih spisih in kot podpredsednik „Matice Ilirske“ od l. 1851—1858. ter kot predsednik „Matice Hrvatske“ od l. 1874—1889. Smičiklas ga opisuje kot neutrudljivega delavca v „Matici“, a njegovo obširno književno delovanje je ocenil v drugem spisu, o katerem izpregovorimo kasneje.

Vrlo zaslužen hrvaški književnik, učitelj in ravnatelj je bil Anton Mažuranić, starejši brat Ivanov, katerega je on odgojil. Smičiklas ga je pokazal kot izvrstnega poznavavca hrvaškega jezika in pisatelja znamenite hrvaške slovnice. On je z Gajem začel izdajati hrvaške novine. L. 1835. je bil suplent na zagrebški akademiji, kjer je predaval prvi v hrvaškem jeziku slovnico in hrvaško književnost, dočim so dotlej vsi brez razlike rabili le latinščino kot učni jezik. Predaval je šest let, potem pa mu je oblast zabranila. Kako izvrstno je poznal staroslovensko in hrvaško književnost, nam najbolje dokazuje to, da je on trdil že davno pred Šafaříkom, da je glagolica starejša od cirilice. Za absolutizma je bil učitelj in ravnatelj zagrebške gimnazije ter se je z Mesićem mnogo trudil, da se napišejo za šolsko porabo dobre hrvaške šolske knjige, kar je bilo za razvitek hrvaške šolske književnosti velike važnosti. Mažuranić je bil pa tudi dobrotnik „Matice Hrvatske“, ker je zapustil velik del svojega premoženja temu društvu.

Tudi še dva druga dobrotnika „Matice Hrvatske“ je opisal Smičiklas v tej knjigi, namreč Ivana Nepomuka grofa Draškovića in Dušana Kotura. Prvi je bil duhovnik in vlastelin v Božjakovini; zapustil je večji del svojega premoženja v dobrodelne namene, a med drugim tudi 10.000 goldinarjev za izdajanje dobrih spisov. Zdaj znaša

ta glavnica 20.000 goldinarjev, in „Matica Hrvatska“ deli od letnih obresti nagrade svojim pisateljem. Drugi je umrl kot mlad doktorand v Zagrebu ter zapisal od svojega premoženja „Matici Hrvatski“ 2500 goldinarjev kot poseben sklad za nagrado pisateljem pripovednih spisov. Obema se bode po teh življenjepisih ohranil časten spomin v hrvaškem narodu.

V zvezi z omenjenim delom je Smičiklasova razprava o „Obrani in razvitku hrvaške narodne ideje od l. 1790. do 1835.“¹⁾, napisana v spomin petdesetletnice hrvaškega preporoda. Razprava je razdeljena na šest poglavij. V prvem poglavju pripoveduje pisatelj, kako so se Hrvatje iz strahu pred jožefinizmom zedinili z Mažari in žrtvovali celo svojo državno samostalnost, za katero so se morali kasneje zopet toliko boriti. S to zvezo je bil zadan hrvaški ustavi najhujši udarec, a vrhutega so začeli Mažari od tega časa siliti mažarski jezik na Hrvaško. Boj proti mažarskemu jeziku se opisuje v drugem poglavju. Hrvatje se držé strogo le latinskega jezika, a sprejmejo vendar mažarski jezik kot neobligaten predmet v svoje šole. Toda že v tem času se pojavljajo odločni branitelji hrvaščine, med njimi še posebno dva znamenita moža: zagrebški škof Verhovec in pesnik hrvaške narodne himne, Mihanović; njima se pridružuje abbé Severić, učitelj ilirskega jezika na liceju v Ljubljani. Ali ves trud teh delavcev na narodnem polju je bil brezuspešen, ker tedanje hrvaško plemstvo ni bilo vneto za nobeno domoljubno stvar. Hrvaška je bila v popolnem razpadu. Kako malo se je mislilo takrat sploh na prosveto, vidi se iz tega, da od l. 1802. pa do l. 1830. ni prišlo na svetlo nobeno delo o Hrvatih. V četrtem poglavju pripoveduje Smičiklas, da so morali slednjič Hrvatje sprejeti mažarski jezik kot obligaten predmet v svoje šole vkljub najodločnejši borbi, v kateri je tudi reški poslanec držal s Hrvati. Hrvaški

¹⁾ Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790. do 1835. godine. Napisao Tadej Smičiklas. Rad jugoslavenske akademije. Knj. 80. U Zagrebu 1885 Str. 11—72.

deželni zbor je odobril ta sklep l. 1830. Toda hrvaški narod je bil s tem silno razžaljen ter je začel vnovič hudo borbo proti Mažarom. In zdaj nastopijo javni branitelji hrvaščine in buditelji slovanske ideje. Med prvimi je bil Ljudevit Gaj, ki je izdal isto leto, ko je hrvaški zbor sprejel mažarski jezik v hrvaške šole, znamenito knjižico: „Kratka osnova hrvatsko-slavonskoga pravo-pisanja. U Budimu 1830.“ Poleg njega je dokazoval odločni Derkos, da se more prava prosveta razviti le na temelju narodnega jezika. L. 1832. začne predavati hrvaško slovnico na zagrebški akademiji Matija Smodek v kljub nasprotovanju mažarskih profesorjev in dijakov. A slednjič vstane l. 1832. še Janko grof Drašković na obrambo hrvaškega jezika in prava. Drašković brani kot hrvaški poslanec v ogrskem zboru tudi samostalnost Hrvaške v onem obsegu, ki ga je imela pred l. 1790., a grof Sermage se protivi odločno, da Mažari drobé hrvaško kraljevino na male dele. To je vsebina petega poglavja, a v šestem se opisuje „mlada Hrvatska“ in njen vodja Gaj, ko je začel l. 1834. izdajati hrvaške novine. Hrvaška se probudi v ilirizmu, a v vseslovanskem duhu. Ta razprava je gotovo najboljša, kar jih je bilo do zdaj napisanih o hrvaškem preporodu. Tako jasno in živahno je mogel predočiti to znamenito dōbo za Hrvaško le Smičiklas, ki je tako natančno proučil vse spise o tej dōbi. Tako temeljitega dela o svojem preporodu nimajo ostali Jugoslovani, pa bodo morali bržkone tudi še dolgo čakati nanje.

Probujeni hrvaški misli, katero je začel širiti Gaj l. 1835., in ki jo je moral l. 1848. braniti Jelačić celo z mečem v roki, je bilo treba postaviti čvrst temelj, da nikdar več ne propade. To je storil l. 1861. škof Strossmayer, a kako je on to izvel, to nam je zopet opisal Smičiklas v kratkem, a vrlo zanimivem spisu, posvečenem slavi petdesetletnice škofovega mašništva: „Misli in dela škofa Strossmayerja.“¹⁾ Z geslom:

¹⁾ Misli i djela biskupa Strossmayera. Rad jugoslavenske akademije Knj. 89 Str. 210—224.

„Vse za vero in domovino!“ utemelji škof Strossmayer akademijo in vseučilišče, dva najmočnejša ščita hrvaške narodne misli. Njegova živa vera ga je v tem vodila, in narod hrvaški ga je poslušal ter žrtvoval čez en milijon goldinarjev za ta najvišja zavoda, s katerih se zdaj širi duševni napredek vsega hrvaškega naroda. „Za krst častni i slobodu zlatnu!“ je geslo hrvaškega naroda od nekdaj, a po želji Strossmayerjevi ima ostati tudi zanaprej, kajti prava znanost, katero so zdaj začeli gojiti tudi Hrvatje na novoutemeljenih zavodih, ni nikdar protivna krščanski veri. Višji zavodi naj bodo zato obramba krščanski veri in hrvaški narodnosti, in potem ostane narod tudi svoboden. Vnet za edinstvo krščanske cerkve, posebno med južnimi Slovani, je postavil škof Strossmayer krasno stolno cerkev v Djakovu, v kateri naj bi se sčasoma našli zares zedinjeni s katoliško cerkvijo sosedni razkolni bratje. Da bi se čim prej uresničila tudi ta velika misel škofa Strossmayerja!

V vrsto literarno-historičnih razprav spada tudi Smičiklasov govor, ki ga je govoril ob svojem ustoličenju kot vseučiliški rektor dne 19. vinotoka l. 1887. L. 1888. se je slavila tristoletnica rojstnega dne Gundulića, največjega dubrovniškega pesnika. Zato je izpregovoril o Gunduliću tudi Smičiklas, da se tako počasti tudi z najvišega učnega zavoda cele Hrvaške ta najidealnejši hrvaški pesnik. Smičiklas je govoril o postanku Gundulićevega „Osmana“ z ozirom na tedanjo zgodovino. V tem govoru¹⁾ je Smičiklas temeljito pokazal, zakaj je pesnik vzel svoj predmet ravno iz tedanje dōbe. Smičiklas opozarja na to, kako je Gundulić črpal gradivo za svoj epos iz tedanjih zgodovinarjev Orbinija in Vrančića, ki sta pisala o velikem slovanskem narodu od Balta do Črnega in Jadranskega morja ter o bojih Slovanstva s Turki, o katerih je mogel Gundulić zopet mnogo izvedeti od Benečana Sansorine. Po-

¹⁾ Govori, izrečeni dne 19. listopada 1887. prigodom instalacije rektora obavljena na školsku godinu 1887/1888. na kr. hrv. sveučilištu Franje Josipa I. U Zagrebu 1887. str. 15—38.

sebno pa so bile važne za narodno mišljenje pesnikovo skladne in sladke ‚bugarkinje‘ ali narodne pesmi, v katerih so se proslavljali narodni junaki. V drugem delu je govornik pokazal, zakaj je Gundulić pel slavo poljsko in posebno slavo kraljeviča Vladislava in svojo pesem nazval „Osman“. Poljska je bila takrat krepka država, na katero so se naslanjali njeni sosede, ki so potrebovali pomoči proti Turkom. Posebno so se ozirali na Poljake južni Slovani, kateri so bili takrat od nemške države popolnoma zapuščeni, ko se je le-ta borila v tridesetletni vojski ter vabila Hrvate na svoje bojišče. Do takrat se je bil proslavil že večkrat poljski kraljevič Vladislav v boju s Turki; sam papež Urban VIII. ga je imenoval prvega junaka v bojih proti sovražniku krščanstva. Slavila je Vladislava tudi ostala Evropa. In ker je le-ta premagal v grozni bitki pri Chocimu najhujšega sovražnika, Osmana, je imenoval Gundulić svoj epos po njem, dasi je glavni junak Vladislav. V obsežni literaturi o Gundulićevem „Osmanu“ nam ta opis gotovo najtočnejše razlaga postanek tega eposa. Smičiklas je svoje umno razlaganje podprl z mnogoštevilnimi dokazi, kateri so mu bili že kot zgodovinarju dobro znani.

Če omenimo še spisa „Dr. Ljudevit Gaj do godine 1835.“¹⁾, v katerem popisuje Gajevo domačo odgojo in njegove prve dijaške književne poskuse, dokler ga ni napotil v Gradcu zgodovinar Muchar na kritično raziskovanje zgodovine, a v Budimu Kollár na slovansko idejo — in pa kratke razpravice „Stogodišnjica Pavla Šafaříka“²⁾, v kateri opisuje Šafaříka na kratko kot filologa, arheologa in novinarja — smo navedli vse spise, ki spadajo v to vrsto.

V „Jugoslavenski akademiji“ spada Smičiklas med najmarljivejše člane. Zraven književnega delovanja upravlja že več let akademični arhiv ter je bil iznova izvoljen za arhivarja l. 1899. A ko je lanskega leta

umrl predsednik akademije, I. Torbar, so akademiki izročili to čast Smičiklasu in na najvišjem mestu so kmalu potem potrdili to izvolitev brez ugovora. Tako je Smičiklas prevzel vodstvo najvišjega znanstvenega zavoda — „Jugoslavenske akademije“. Nekaterih del, katera je napisal Smičiklas za akademijo, smo že omenili, preostali so nam samo še njegovi nekrologi o znamenitih članih akademije. Kot zgodovinar je opisal življenje in delovanje najodličnejših domačih zgodovinarjev ter temeljito ocenil njihova književna dela; zato so Smičiklasovi nekrologi važni posebno za historiografijo, ker se v njih nahaja obilno gradiva za vsakoga, ki se hoče temeljito poučiti o znanstvenem raziskavanju domače zgodovine; važni so pa tudi za poznavanje hrvaškega preporoda, ker nekateri opisanih zgodovinarjev spadajo med ilirske „pokretače“. Tak „pokretač“ je bil Ivan Kukuljević Sakcinski. Kot člana „Matice Ilirske“ in „Hrvatske“ ga je ocenil Smičiklas v „Spomenici Matice Hrvatske“, a kot pisatelja-zgodovinarja in kot politika v „Radu“ jugoslovanske akademije, (knj. 90. na str. 110 – 204.) Obsežni spis: „Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga“ je razdelil Smičiklas na štiri dōbe. V prvi dōbi od l. 1816 – 1842. je Kukuljević pesnik-romantik in oduševljen Ilir ter se bavi tudi že z zgodovino, iz katere zajema rad gradivo za svoje povesti in pesmi. L. 1842. izstopi iz vojaške službe ter začne boj za narodni jezik. Znamenit je njegov prvi hrvaški govor v hrvaškem deželnem zboru dne 2. mal. travna l. 1843. S tem govorom je bil prebit led, in latinščina se je začela umikati narodnemu jeziku, ki je bil kmalu potem proglašen za edini uradni jezik na Hrvaškem. Znamenit je tudi njegov govor l. 1847. v varaždinski županijski skupščini o samostalnosti kraljevine Hrvaške. L. 1848. je bil Kukuljević že sploh znan kot sijajen govornik ter je bil glavni začetnik narodnega gibanja, posebno s svojim govorom v zagrebški mestni skupščini dne 20. mal. travna o zedinjeni Hrvaški pod Habsburžani. On je dal tudi povod slovanskemu kongresu v Pragi. To delovanje

¹⁾ Slava Preporoditeljem. Izdala „Matica Hrvatska“ 1885.

²⁾ „Vienac“ 1895, str. 314–315.

spada v drugo dōbo od l. 1843—1850. Do absolutizma ali v tretji dōbi od l. 1850. do 1861. je delal Kukuljević največ na književnem polju; osnoval je društvo za jugoslovansko povestnico, izdal „Arhiv“ in vabil v svoj krog vse znane pisatelje ter navduševal tudi mlade začetnike. V tem času je potoval mnogo po slovanskih deželah ter spoznal najodličnejše Slovane. V svoje kolo je privabil med drugimi Ljubića in Račkega, kasneje tako znamenita zgodovinarja. Pridružila sta se mu tudi še kot mladeniča Ivan Tkalčić in Tadej Smičiklas, a tudi Vatroslava Jagića je pridobil za glagolico. Kukuljević je bil v zvezi z vsemi hrvaškimi in srbskimi pisatelji ter je vodil ves tedanji književni razvoj. Zbral je ogromno število rokopisov (do 6000) in osnoval velikansko knjižnico (12.000 zvezkov), marljivo izdajal zgodovinske spomenike, bibliografije ter zgodovinske monografije in negoval tudi lepo knjigo. Od l. 1861. pa do l. 1889. se je bavil izpočetka zopet s politikom ter vodil samostalno stranko proti dualizmu, postal banov namestnik, a moral iti v pokoj l. 1867., ko je zmagal dualizem. Od tega časa pa do smrti se je zanimal samo za književnost. Postal je član „Jugoslavenske akademije“ ter pisal razprave v „Rad“. Posebno ga je zanimala kulturna zgodovina. Izdal je „Slovník jugoslavenskih umjetnika“ in „Životopise znamenitih Hrvata“. Važni so njegovi zgodovinski zborniki „Jura regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae“ ter „Codex diplomaticus“. Kukuljević je bil zgodovinar samouk; zato so nekatere izdaje njegovih del premalo kritične, toda pri vsem tem vendar zelo važne. Kar je on storil za domačo zgodovino, tega ne bi moglo marsikje izvesti celo društvo. Bil je mož bistrega uma, odločne volje in velik domoljub. Nagrobno slovo mu je govoril Tadej Smičiklas.

V „Letopisu Jugosl. akademije“ za l. 1894. (IX. zvezek, str. 112—137.) je posvetil Smičiklas lep spomin Radoslavu Lopašiću, tudi zgodovinarju samouku, ki je pa po svoji marljivosti postal zanesljiv izdajatelj zgodovinskih spomenikov ter vesten delavec na zgodovinskem polju. Poleg Kukuljevića je

on najmarljivejši zbiratelj zgodovinskih spomenikov, od katerih je nekatere že izdala akademija, dočim jih mnogo še ni natisnjenih; med poslednjimi so posebno važni hrvaški urbarji od l. 1436. do konca sedemnajstega veka, in „Acta croatica“ od l. 1288. do 1600. Posebne zasluge si je pridobil Lopašić za poznavanje Krajine s svojimi „Spomenici hrvatske Krajine“ v treh zvezkih. Na to knjigo se mora v prvi vrsti opirati, kdor hoče pisati o jugoslovanski zgodovini od l. 1531—1790. S svojimi deli „Poviest grada Karlovca“, „Bihać i bihaćka Krajina“ ter „Oko Kupo in Korane“ je podal točno sliko hrvaške Krajine. Po teh delih bi ga mogli imenovati „hrvaškega Valvazorja“.

Med vsemi hrvaškimi zgodovinarji je doslej brez dvoma najzaslužnejši dr. Franjo Rački. Smičiklas, ki ga je gotovo najbolje poznal, mu je napisal obsežen nekrolog v zbirki: „Djela Jugoslavenske akademije.“ (Knj. XV.)¹⁾ Od str. 157. do 219. se nahaja v prilogi 28 znamenitih pisem, ki jih je pisal Rački Kukuljeviću iz Senja in Rima od l. 1856. do 1860. Ta pisma pričajo, kako živo sta delovala oba hrvaška zgodovinarja in kako pridno sta zbirala spomenike za hrvaško zgodovino. V šestih poglavjih nam je opisal in ocenil Smičiklas nedosežno lepo nepozabljivega Račkega. V prvem poglavju izvemo o mladosti Račkega do l. 1855., kako se je učil v Senju in na Dunaju in kako je prinesel z Dunaja dogotovljeno delo o svetem Cirilu in Metodu ter osnovo za zgodovino o Patarenih. V drugem poglavju se opisuje Rački v Senju in Rimu od l. 1855—1860. Najprej je Rački profesor bogoslovja v Senju, kjer zbira marljivo glagolske spomenike ter izda prvi zvezek dela „Viek i djelovanje sv. Cirila i Metoda“, ki mu je zagotovilo ime temeljitega zgodovinarja. Kmalu potem postane kanonik v zavodu sv. Jeronima v Rimu, kjer je pa težko deloval zaradi slabih dohodkov. Tukaj sta dozorela II. in III. del zgodovine sv. Cirila in Metoda. Rački se je

¹⁾ Život i djela dr. Frane Račkoga. Napisao Tade Smičiklas. Izdala jugosl. akademija. U Zagrebu 1895. Str. VI. in 1—219.

v Rimu mnogo učil in zbiral spomenike za domačo zgodovino. Zasnoval je marsikatero delo, katero je kasneje izvršil v domovini. Dobo od l. 1860—1867., do osnutka akademije, razpravlja tretje poglavje, kjer se opisuje Račkega politično delovanje. V vseh govorih v deželnem zboru in v svojih spisih brani Rački najodločneje samostalnost Hrvaške. Od l. 1861. je skozi trideset let zagovarjal geslo: „Samostalna Hrvaška je zaslomba za celi slovanski jug.“ Zato je tudi zagovarjal slogo med Hrvati in Srbi. V tem času je osnoval znanstveni časopis „Književnik“ ter zbiral zanj pisatelje. Najbolj se je trudil on, da se utemelji akademija. To se je zgodilo l. 1866., in leto dni kasneje je bil imenovan za predsednika. V četrtem poglavju ocenjuje Smičiklas Račkega govore, ki jih je govoril v akademiji. V njih je pokazal Rački vso svojo moralno moč. Branil je ime jugoslovansko, zahteval, da mora biti znanost narodna, akademija v vsem svobodna, a nauk, ki ga ima širiti, čist in v krščanskem duhu. Kot predsednik akademije je zbiral književnike najprej doma, potem med drugimi Slovani in slednjič pri tujih narodih. A tudi sam je mnogo delal v tem času. Večji del najboljših razprav je napisal za „Rad“, pa tudi zbiral in urejal listine za zgodovinske zbornike. Posebno znamenito delo iz tega časa je: „Documenta historiae croaticae.“ Učenjaki so to delo nazvali „najlepši cvet“, a drugi zopet „ures i ponos hrvatske nauke“. Rački se je v tem času bavil malo s politiko, največ pa z urenjenjem vseučilišča. Po posredovanju škofa Strossmayerja postane zagrebški kanonik. Velikemu škofu je bil Rački najvernejši pomočnik pri izvrševanju velikih njegovih osnov. Kot kanonik je imel Rački mnogo opravila v duhovnem zboru, a vendar je vkljub temu našel še časa za svojo drago akademijo in za svoje študije. Mnogo skrbi in truda je žrtvoval akademiji, ko je popravljal hišo po groznem potresu. Boril se je tudi na političnem polju za svobodo Hrvaške kot član neodvisne narodne stranke ter napisal veliko število političnih člankov, v katerih je dokazoval, da

je edina rešitev za Hrvaško zedinjenje vseh hrvaških dežel. Na književnem polju je bil Rački delaven do zadnjega časa ter je zapustil mnogo nedovršenih del. Cele hrvaške zgodovine ni mogel napisati, kakor je želel, ker mu je vzelo preveč časa zbiranje in urejanje zgodovinskih virov. Rački je bil res učenjak, bistroumen kritik in natančen izdajatelj zgodovinskih spomenikov. Kar je on napisal in izdal, to ima trajno vrednost.

V „Letopisu“ akademije za l. 1897. (dvanajsti zvezek) je ocenil Smičiklas tri hrvaške učenjake: Ljubića, Crnčića in Fermeđžina. Na str. 150—244. nam prikazuje Š. Ljubića kot neumornega delavca in najplodnejšega hrvaškega zgodovinarja. Tako temeljit kakor Rački, Ljubić ni, pač pa je izdal tako ogromno število listin, da se Smičiklas čudi, kako jih je mogla ena sama roka prepisati. Ljubić je bil tudi znan arheolog in izvrsten numizmatik; s spisi iz te stroke se je posebno proslavil. V arheologiji sicer ni utrdil pota, pač pa ga je zasnoval; a da ima Hrvaška zdaj tako lepo urejen arheološki muzej, je Ljubićeva zasluga. V latinski epigrafiki je bil Ljubić tako izveden, da je popravljal v marsičem učenega Mommsena. Ves nekrolog je pisan z neko posebno ljubeznijo in s spoštovanjem nasproti temu velikemu in zaslužnemu Hrvatu, katerega je poznala vsa učena Evropa.

Za Ljubićevim nekrologom sledi Crnčićev na str. 244—262. Dr. Ivan Crnčić je vrlo zaslužen mož kot kanonik in ravnatelj zavoda sv. Jeronima v Rimu in kot natančen poznavatelj glagolice, katero je najmarljiveje proučaval po kvarnerskih otokih. Ko se je učil na Dunaju bogoslovnih nauk, je poslušal tudi Miklošiča ter je postal od tega časa njegov prijatelj; saj je oba vodila enaka ljubezen do staroslovenskega jezika. Znamenita je Crnčićeva izdaja „Assemanovega izbornega evangelja“ l. 1878. v Rimu, ki je do dandanes najtočnejša. Tudi pri izdajanju starih hrvaških zakonikov je sodeloval Crnčić prav zaslužno. V zgodovinskih spisih je bil manj srečen, vendar tudi v tej stroki ni brez zaslug.

Na 262 – 269. strani je opisal Smičiklas zaslužno delovanje prerano umrlega učenjaka zgodovinarja, frančiškana Evzebijia Fermendžina, ki je jako marljivo sodeloval pri obsežni zgodovini frančiškanskega reda „Wadingi Annales Minorum“, kjer se je oziral tudi na jugoslovanske dežele. Listine, katere je zbral po hrvaških, bosenskih in bolgarski samostanih, so znamenite za poznavanje cerkvene zgodovine na slovenskem jugu. Nekaj teh listin je že izdala „Jugoslavenska akademija“, druge pridejo sčasoma na vrsto. Smičiklas hvali Fermendžina kot vestnega in točnega izdajatelja zgodovinskih listin.

V „Letopisu“ akademije za l. 1899. (stran 111–133.) se je spomnil Smičiklas svojega vseučiliškega tovariša, dr. P. Matkovića, ki je bil prvi profesor zemljepisja na hrvaškem vseučilišču. Matković je zaslužen kot geograf in statistik. Za zemljepis je ustanovil znanstveno terminologijo hrvaško, za statistiko pa se je z njegovim posredovanjem uredil statistični urad za Hrvaško. Sicer pa je bil Matković tudi jako delaven član akademije ter je napisal mnogo razprav, ki so važne za zgodovinsko geografijo balkanskega polotoka.

V tem kratkem pregledu smo očrtali obsežno književno delovanje Smičiklasovo. Kot književnik in učenjak ima za vse čase zagotovljeno častno ime v hrvaški zgodovini.

A Tadej Smičiklas je tudi mil in prijazen profesor. Kakor je točen sam, tako to zahteva tudi od svojih dijakov. Njegova predavanja so vzorna. Kdor je slišal na primer, kako popisuje Smičiklas dunajski dvor in svetovavce Leopolda I., temu je takoj jasno,

zakaj je takrat zadela Hrvaško tako velika nesreča. Krasno popisuje Petra Zrinjskega in Krištofa Frankopana. Smičiklas si je odgojil tudi že lepo število mladih zgodovinarjev, od katerih so že zdaj nekateri prav marljivi raziskovavci hrvaške zgodovine.

Prof. Smičiklas pa ne dela samo v šolski dvorani in na književnem polju, ampak se je pokazal tudi v politiki odločnega narodnjaka. V hrvaškem deželnem zboru je zastopal od l. 1874—1887. sotinski kotar, a od l. 1897. zastopa pregradski kotar. V zboru se je večkrat oglasil, posebno kadar je bilo treba braniti zgodovinska prava Hrvaške. Govori so mu jasni, odločni in poučni ter tako temeljiti, da mu protivniki ne morejo nikdar oponašati niti najmanje netočnosti ali nedoslednosti. Neodvisna hrvaška stranka časti zato njega poleg dr. Bresztyenskega kot najboljšega zagovornika hrvaškega zgodovinskega prava.

Med hrvaškimi zgodovinarji stoji dandanes Tadej Smičiklas na prvem mestu. Nadejati se nam je, da dobimo od njega še marsikak dragocen prispevek za hrvaško književnost. Saj ne minejo skoraj nobene počitnice, da ne bi nabiral posebno po dalmatinskih arhivih gradiva za domačo zgodovino. A da bo pod njegovim vodstvom napredovala in cvela tudi „Jugoslavenska akademija znanosti in umetnosti“, za to nam jamči njegovo domoljubje, njegova učenost in prijateljsko razmerje do škofa Strossmayerja, utemeljitelja tega najvišjega znanstvenega zavoda. Tej vroči želji vseh Hrvatov se pridružujejo tudi Slovenci ter želé odličnemu učenjaku, da bi ostal še mnogo in mnogo let na čelu „Jugoslavenski akademiji“!

